

kot je na primer prav ples, mnogo pogostejši, kot navadno mislimo; ki pa se lahko na zelo čudne načine skriva, krni ali raste in še kako potrebuje pomoč, da se ne izobliči ali zapravi.

*Mojo zahtevo po organizaciji vzporedne poklicne plesnomoderne šole smatra Gizela Bravničarjeva za nerealno*, ker pri nas nimamo (poleg ustreznih prostorov) »izšolanega umetniško pedagoškega kadra, ki bi dal garancijo za uspešen razvoj oddelka za moderni ples«, kajti po moji trditvi plesnomoderna šola danes propada. Pri tem pozablja, da *plesnomoderna šola ni od včeraj in da ni vedno propadala*. Deset let je pred drugo svetovno vojno živela z intenzivnostjo sedmih dnevnik delovnih ur, od katerih so bile tri strogo plesnotehnične; redne plesne produkcije izredno visoke plesnotehnične in umetniške kvalitete so dokazovale njeno plesno aktivnost. Tudi po vojni se je dolga leta pogumno trudila za kvaliteto in to dokazala na treh produkcijah in v okviru Mladinskega gledališča.

Kadri, ki so šli skozi njo, so tu in je nezaupanje do njih neupravičeno. Če bi tako nezaupanje in tak strah pred kadri botroval ustanavljanju ostalih naših šol, bi danes ne imeli niti baletne šole niti akademij in univerze.

*Togost in stilizirana nenaturnost baletne tehnike*, izraz, ki ga uporabljam v povezavi s plesnim amaterizmom, se zdi Gizeli Bravničarjevi očitek klasičnemu baletu kot umetnostni panogi in *dokaz mojega »preveč subjektivnega odnosa do klasičnega plesa«*. Meni pomeni to oznako tehničnega načina, ki nad njim in v okviru njegovih abstrakcij balet gradi svoj specifični umetniški stil in izraz; ki pa je za plesni amaterizem dokaj nepristopen, ker je močno posreden. Upam, da je posebna razlaga razlik med sproščeno in baletno držo telesa in glave, med svobodnimi možnostmi in baletno odrejenostjo kretneje rok, med naravno in baletno funkcionalnostjo gibanja nog baletnemu pedagogu nepotrebna.

S tem želim odgovoriti tudi na zaključni stavek polemike, ki se glasi: »Obračati hrbet prvemu ali drugemu (plesnemu načinu), omalovaževati tega ali onega pa je samo spričevalo ozkega gledanja«, in spada z oznakami, kot je »pomanjkanje realnih pogledov«, »lahkomiselno, neživiljenjsko ali sanjavo je-manje stvari«, »zavajanje mladine v ulico brez izhoda«, med izraze, ki mislim, da ne spadajo v zrelo in utemeljeno polemiko.

Marija Vogelnikova

## MED KNJIGAMI

### NA ROB PAHORJEVEGA KRESA V PRISTANU

#### I

V naši literarno kritični terminologiji se že nekaj desetletij močno uveljavlja oznaka, ki posameznim literarnim delom in s tem seveda tudi določenemu delu slovenskega leposlovja pripisuje tako imenovani narodno obrambni značaj. To oznako je v novejši literarni kritiki najdosledneje uporabljal Josip

Boris Pahor, *Kres v pristanu*. Zunanja oprema in slikovni prilogi Lojze Spacal. Založila Mladinska knjiga. Ljubljana 1959.

Vidmar, ki je celo menil, »da je vsa naša starejša literatura narodno obrambna«. Zaradi pomembnosti in tudi zanimivosti te oznake morda ni odveč, če še enkrat, čeprav le mimogrede, razmislimo o njej. Vprašati se moramo namreč, ali tovrstna opredelitev ne zahteva v naših dneh določnejše razlage, kakor pa smo je bili vajeni doslej. Saj se nam kaj lahko pripeti, da zaradi nejasnega izhodišča zmotno ocenimo vrednost nekega literarnega dela, ki ima v idejno tematskem pogledu izrazit narodno obrambni značaj.

Če se naša literatura v dobi od rojstva Linhartovega Matička do leta 1941 ponaša tudi z narodno obrambnim značajem, si lahko ta pojav razložimo na zadovoljiv način le s posebnostjo našega nacionalnega razvoja in pa z usodno odsotnostjo konstruktivnega in naprednega političnega duha v našem javnem življenju v preteklih obdobjih. Oficialna slovenska politika v preteklosti največkrat ni ne mogla in ne znala postaviti realnega političnega programa in s tem rodovitne osnove za razvoj našega naroda. Zaradi svoje konservativnosti, provincialnega filistrstva in zaradi strahopetnega udinjanja tujim, se pravi protislovenskim in protiljudskim državnim političnim konceptom, je naša politika v preteklosti omahovala med zgodovinskim pravom in panslovanskimi in ilirskimi iluzijami, med praktičnim drobtinčarstvom in goljufivimi upi v prihodnost, med zakotno izdajo evropskega liberalizma in srboritim klerikalizmom. Potemtakem ni prav nič nenaravnega v tem, če je politikovo nalogo moral v dobršni meri prevzeti nase literarni ustvarjalec in če je zaradi tega njegovo literarno delo dobilo marsikdaj aktualen narodno obrambni značaj. Zavest, da ne more nihče biti Orfej v deželi, ki je pokopališče malega, nezgodovinskega naroda, je podžigala literarnega delavca v njegovi veri in dejavnosti. Zato je svojo intimno človeško izpoved in umetniško odkrivanje človekovega notranjega sveta združil z buditvijo, krepitvijo in oblikovanjem vere in upov svojega ljudstva. In le v tem smislu je bila vsa naša starejša književnost narodno obrambna in drugačna v naši zgodovini sploh ni mogla biti.

Tudi leposlovje med dvema vojnama se ni moglo izogniti narodno obrambni tematiki. Zlasti pisatelji s provenienco iz obrobnih slovenskih pokrajin so v svojih delih čestokrat opisovali tegobe in tragično usodo življa, ki je bil po letu 1918 nasilno odtrgan od osrednjih delov slovenskega nacionalnega ozemlja in izroččen na milost in nemilost tuji okupaciji. Sicer pa tudi v Dravski banovini, kakor je velikosrbska hegemonija posmehljivo poimenovala osrednje pokrajine slovenskega etničnega ozemlja, položaj Slovencev nikakor ni bil rožnat in bleščeč. Razna globokoumna esteska načela o literaturi kot nekakšni visoki in osamljeni izpovedi človekovega duha tedaj niso mogla razveljaviti v zavesti slovenskega človeka in ustvarjalca tragičnih posledic mešetarskega sporazuma v Rapallu, izgubljenega koroškega plebiscita in pogodbe v Trianonu, s katerimi je bilo po prvi svetovni vojni slovensko nacionalno ozemlje razdeljeno med štiri države, ki nobeni izmed njih ne moremo priznati, da je bila varen in pravičen dom Slovencev. Ali se je tedaj slovenski pisatelj mogel izogniti tej drami naroda, ki mu je pripadal? Zdrava pamet nam odgovori na to vprašanje nikalno, zakaj kdor je hotel ostati zvest umetniškemu glasu v sebi, je moral ohraniti tudi zvestobo do svoje domačije. In vendar se zdi, da se danes skoroda sramujemo narodno obrambnega značaja naše literature in ga poizkušamo zamolčati ali obiti. Vsekakor je zanimivo, da nikomur ne pride na misel, da bi na primer delom islandskih, norveških, finskih, danskih in drugih piscev malih narodov pripisoval le lokalni značaj in jim očital — umetniško zvestobo

rojstni deželi, medtem ko pri nas čestokrat čujemo tarnanje, da je naše leposlovje vse preveč lokalno in vse premalo »evropsko«. To modrovanje je neumestno, zakaj nikakor ne smemo pozabiti, da trpka Cankarjeva Rue des Nations ni zgodba, ki bi pripadala že povsem zgodovini.

Po drugi svetovni vojni so bile slovenskemu narodu nekatere krivice vsaj deloma popravljene. Toda ne zaradi milosti velikih in malih prikrojevalcev našega etničnega ozemlja, pač pa zaradi krvavega in zmagovitega plebiscita, s katerim so slovenski ljudje določili način svojega življenja in hkrati uspeli pomakniti politično mejo za nekaj deset kilometrov na zahod. Toda meja na Karavankah in v Prekmurju je ostala nespremenjena. To dejstvo, ki je seveda neizpodbitno, utegne vzpodbuditi marsikaterega pisatelja in bo bržkone vzpodbujalo pisatelje še dolgo vrsto let. Kajti tudi po drugi svetovni vojni nikaroli ni prenehala tuja asimilacija zamejskih Slovencev, ki jo krepko podpirajo številni politični in ekonomsko-socialni činitelji. Odpor proti takemu odmiranju posameznih celic našega nacionalnega organizma je seveda nujen in hkrati tudi družbeno napreden. Potekati pa mora vzporedno in istočasno tako v svobodnih slovenskih pokrajinah kakor tudi na zamejskih področjih. Slovenska nacionalna zavest v pokrajinah onstran meja se je sicer v zadnjem času, zlasti med vojno, okrepila, a vendarle kljub tej okrepitvi potrebuje žive vzpodbude in stalne podpore iz središča. Le s to podporo bo ohranila in utrdila ta zavest med vojno izpričano vitalnost, le v stalnem stiku s kulturo in umetnostjo našega naroda bodo posamezne zamejske kulturne in prosvetne ustanove živele dalje in z uspehom opravljale svoje pomembno poslanstvo. Nacionalne zavesti, ki se opira na razvito kulturo in umetnost, ni mogoče ukiniti ne z mejniki in ne z mednarodnimi diktati, čeprav je res, da bodo nenaravne meje ovirale in spodkopavale njeno odpornost in kljubovalnost. In kadar je ta zavest enotna in ena tostran in onstran evropskih mejnikov, je literarna pripoved o življenju in usodi ljudi za starimi in novimi versajskimi plotovi naraven in zakonit pojav, ki ga ni mogoče degradirati na spisovanje nižje vrste.

Kakor bi bilo napak nekemu leposlovnemu delu zaradi njegovega narodno obrambnega značaja a priori odrekati umetniško vrednost, bi bilo prav tako zmotno, če bi mu zaradi omenjenega značaja to vrednost avtomatično pripisovali. Saj je iz našega literarnega spomina izginilo ne ravno majhno število raznih rodoljubnih budnic in spisov, ki so v določenih zgodovinskih okvirih in razmerah imeli celo svojo akcijsko vrednost. Toda njihovo izginotje priča, da je bila akcijska narava teh del v ostrem nasprotju z njihovo umetniško kvaliteto. Zato pa njihova usoda ni mogla biti drugačna od usode raznih literarnih enodnevnih. Ostro naglašena narodno obrambna nota jih ni mogla rešiti pozabe. Potemtakem velja strogi umetniški kriterij tudi v presoji vrednosti tistih leposlovnih del, ki jim velja priznati narodno obrambni značaj.

Pri tem pa moramo zavriniti mnenje, ki odklanja vse, česar ni mogoče spraviti v konfuzne in konformne okvire nekoliko zaletavega pojmovanja moderne literature, oziroma modernega v literaturi. Zaradi nejasne orientacije v sodobnih filozofskih sistemih, zaradi površnega pojmovanja tako imenovane angažirane literature in pa zaradi zgolj formalističnega pojmovanja sodobnih literarnih eksperimentov in iskanj neredko slišimo trditve, da je vsaka še tako neznatna in skrita, a vendarle realna tematska in fabulativna zasnova leposlovnega dela le ovira za čisto in visoko umetniško izpoved. Takšno mnenje seveda stoji na trhljih nogah. Sodobna eksistenčna drama človeka se razodeva

pazljivemu opazovalcu kot mučen, težaven in skrajno zapleten duševni in moralni proces. Odnos, ki se oblikuje v psihološkem, moralnem in socialnem pogledu med notranjim svetom posameznika in pa silami, ki stoje zunaj njega ali celo nad njim, je izredno pomemben. V njem moramo namreč iskati izvir sodobnih problemov zavesti, družbene biti in moralne odgovornosti človeka pred samim seboj in pred svetom. In zdaj si lahko zastavimo vprašanje: ali ne more biti leposlovno delo, ki obravnava moralne in družbene probleme človeka zaradi njegove odtrganosti od večine naroda in zaradi njegove osamljenosti v tujem morju, v primernem soglasju s sodobno dramo človeka, kakor smo jo pojmovali zgoraj? Ali ne more biti v narodno obrambni tematiki nekega dela zapopadena tudi kriza sodobne človeške zavesti in morale? Ali delo, ki opisuje človekovo nacionalno odtujitev, ne more prispevati svojega deleža h kritični in umetniški analizi deformacije, dehumanizacije in demoralizacije sodobnega človeka s strani absolutne, oziroma kakor nekateri pravijo, superdržave dvajsetega stoletja? Mar Kafka ali Camus ali Sartre ne posegajo prav v osrčje tega problema? Dela sodobnih mlajših ameriških avtorjev, naj imenujemo Normana Mailerja, Irwina Shawa, Jamesa Jonesa, Hermana Wouka itd., so svojevrstna in ameriškim posebnostim odgovarjajoča analiza pravkar omenjene bolezni sodobnega človeštva in njegove etatiistične organizacije. Tudi sodobni ameriški vojni roman je tematsko izredno jasno določen in opredeljen in vendar ve vsakdo, ki z bistrim očesom in zdravo pametjo spremlja njegov razvoj, da je vojna tematika le *okvir*, v katerega postavljajo avtorji žaloigro sodobnega človeka in človeštva.

Toda vrnimo se na domača tla. Ali Prežihov Voranc, France Bevk, Ciril Kosmač, Danilo Lokar itd. niso dragocen dokaz, da narodno obrambna tematika ne ovira pisatelja v njegovem izpovedovanju? Narodno obrambna tematika Požganice, Kaplana Martina Čedermaca, Sreče in kruha, Sodnega dne na vasi itd. nikakor ni vsa zapopadena v moralnem protestu proti nacionalnemu nasilju. Ta protest je v omenjenih delih celo podrejenega značaja. Zakaj v stvaritvah, ki smo jih pravkar imenovali, moramo videti v prvi vrsti umetniško pričevanje o težki usodj našega človeka, ki v koroških hribih, v kraških vrtačah in na prekmurski ravnini bije svoj boj z oblastjo tuje državne organizacije zato, ker ga ta oblast poizkuša zlomiti kot človeško individualnost, a v našem, slovenskem primeru tudi kot nacionalno opredeljen subjekt. Toda narodno obrambna tematika nekega dela, ki je le hipni izliv sentimentalnih nacionalnih čustev, s katerimi se avtor izogne problemskem jedru sodobne človekove eksistence, vsekakor ne more postati trdna osnova za nastanek resničnega umetniškega organizma. Tako kot v oblikovanju katerekoli druge snovi mora tedaj pisatelj tudi z narodno obrambnim značajem svojega dela odkriti poteze sodobne človeške komedije, bistvo današnjega prometejskega boja človeka s sovražnimi silami v njem samem, zunaj njega in nad njim.

## II

Pahorjev Kres v pristanu zajema svojo snov iz pisateljevega čustvenega in patriotičnega odnosa do rodnega mesta v zalivu. Sedem, predvsem mladini namenjenih novel in zgodb pripoveduje z iskreno in preprosto besedo o tegobnem in mračnem životarjenju v Trstu v dobi od prve svetovne vojne do

srede tridesetih let. Glavni junak teh zgodb je tržaška mladina, ki zaradi fašističnih hudodelstev in barbarstev doživlja anonimno in mrtvo mladost. Tržaški svet Pahorju seveda ni tuj. Pozna ga dodobra zaradi svoje življenjske povezanosti z njim, saj je preživel svojo mladost med dvema vojnama v tržaških šolah in na tržaških ulicah. Toda pozna ga tudi kot pisatelj, ki se je z veliko čustveno prizadetostjo ukvarjal s tržaško snovjo, zato da bi z njo vplival na svoje rojake in jim v današnjih dneh krepil vero v njihovo nacionalno samobitnost. V svoji prvi knjigi *Moj tržaški* naslov je zapisal besede, ki lepo pojasnjujejo njegov vzgojni, literarni in programski odnos do tržaškega mesta in tržaške mladine: »Ta knjižica pa naj bo danes, ko je bitka za slovensko besedo še zmeraj naš vsakdanji kruh, prvo priznanje generaciji, ki ji je bila ta bitka najvišji smoter življenja. In še naj bo ta knjižica klic k ponosu in samozavesti našim slovenskim dijakom in tržaški slovenski mladini. In še naj bo klic k edinosti v obrambi slovenske kulture, k ostvaritvi samonikle tržaške sodobne slovenske književnosti.« V imenu tega prepričanja je Boris Pahor pisal in ustvarjal svoje romane in novele in v imenu prav tega prepričanja je nastal tudi *Kres v pristanu*. Tako se iz posameznih Pahorjevih del počasi oblikuje vsebinsko zaključeno literarno pričevanje o tržaškem mestu in njegovih ljudeh.

Tudi v *Kresu v pristanu* sta se izrazili pisateljeva ljubezen in navezanost na domači kraj. Toda prav tako je očitno v teh zgodbah sovraštvo do črnih srajc, ki so po primorskih mestih in vaseh dolga leta razreševale kompleks lastne manjvrednosti. Ta kompleks je značilna poteza v psihologiji pripadnikov modernih diktatur našega stoletja in je tudi v tržaškem mestu sprožil vrsto zločinov, s katerimi so fašisti poskušali zlomiti nacionalni in protifašistični odpor. V kratkem uvodu k zgodbam, v katerem izpoveduje svoj odnos do Trsta, je Boris Pahor zapisal, da so v letih najhujšega zatiranja Tržičani ugotavljali, »da so črnezi zares veliki reveži, a da smo mi še večji«. To primerjavo usode tržaških ljudi z usodo črncev zasledimo tudi v drugih Pahorjevih delih in v dobro moramo šteti pisatelju, da v *Kresu v pristanu* ni ostal samo formalno in verbalno zvest tej nekoliko drzni primerjavi, marveč je s prepričljivimi primeri in dogodki poskušal potrditi upravičenost take vzporeditve. Ta namera je v *Kresu v pristanu* očitna in je tako rekoč bistveni in sestavni del pripovedi. Vendar pa je v novi Pahorjevi knjigi pisateljska tendenca dvignjena s preproste politične ravni v višjo, človeško pomembnejšo razsežnost. Zakaj pisatelj ni v teh zgodbah samo obsodil fašizma in nacionalnega zatiranja, marveč ga je zanimalo predvsem to, kako se nacionalno in politično zatiranje kaže v otroški, oziroma mladostni psihologiji. Pisatelj se zato ukvarja s problemom odpora in prilagoditve, s katerim se je moral spopasti vsakdo, ki ga je usoda postavila v življenje na nevrvalgičnem tržaškem križišču. V *Kresu v pristanu* je Boris Pahor izpričal dovolj posluha za psihologijo, česar bi o njegovih prejšnjih delih ne mogli reči. Zato so osebe njegove nove knjige prepričljivo orisane in zato tudi človeško zanimive. Avtor se je srečno izognil narodnostno obarvani sentimentalnosti in ganljivosti in uspel povzdigniti svoje osebe na raven tragične usodnosti življenja med dvema vojnama v Trstu. *Kres v pristanu* je zato grozljiv in mračen, kakor je bila tudi grozljiva in mračna zgodovina tistih dni po letu 1918. Čeprav so Pahorjeve zgodbe v bistvu razpoloženske in žanrske podobe, jim vendar ne manjka globine in pretresljivosti. Le tam, kjer se je pisatelj prepustil hladnemu razumarstvu, je opešala nje-

gova fantazija, kakor na primer v opisu metamorfoze Emilia v Milčeta v zadnji noveli zbirke.

Ko se ne bi bil v posameznih zgodbah preveč uveljavil Pahorjev intelektualistični stil v škodo čistega pripovednega stila, bi smeli postaviti te zgodbe v primernejšo bližino Vorančevih Solzic, Kosmačevih novel iz zbirke Sreča in kruh, posameznih Bevkovih in Lokarjevih zgodb. Kljub temu pa pomeni Kres v pristanu v primerjavi z romanom Onkraj pekla so ljudje in Nomadi brez oaze razveseljiv napredek. Morda smemo iskati razlog za ta napredek tudi v tem, da se je v teh zgodbah avtor oddaljil od avtobiografskega gradiva in segel po objektivni življenjski snovi, ki je srečno oplodila njegovo pisateljsko fantazijo. Tako so nastale nekatere zgodbe, ob katerih tudi zahtevnejši bralec ne bo ostal hladen in neprizadet. Mednje moramo vsekakor prišteti Žrelo kamenitega leva, Metulja na obešalniku, Brodolom in Orient-expres. S temi zgodbami se je pisatelj dvignil ne samo nad lokalizem snovi, marveč tudi nad lokalizem duha, kar je edino pomembno. Če smo doslej ugotavljali, da pri Pahorju pogrešamo občutka za psihološko oblikovanje karakterjev, za iskanje globlje resničnosti v osebah njegovih romanov in zgodb, moramo ugotoviti, da se ta pomanjkljivost v Kresu v pristanu ni ponovila. Pisateljeva kultura, izobraženost in razgledanost se je v teh zgodbah srečno združila s čistimi pripovednimi prijemi in smislom za psihološko analizo človeka. Zato tudi smemo zapisati, da je narodno obrambni značaj zbirke Kres v pristanu v korist njeni umetniški zanimivosti in kvaliteti.

Bojan Štih

## LEOPOLD SUHODOLČAN, ČLOVEK NA ZIDU

Na videz Suhodolčanove novele\* niso uglašene tako, kot terja novelistična zbirka, imajo pa vendarle nekaj skupnih potez. Takšna skupna točka je predvsem sodobna snov, ki jo seveda avtor variira z različnih aspektov. Večina zgodb ima namreč za prizorišče povojni čas v nekem manjšem slovenskem mestu, kjer se ljudje tako dobro poznajo med seboj, da postane ozračje včasih zadušljivo provincialno. Tu so ljudje, ki so preživeli vojno, v njej postali bodisi telesni bodisi duševni invalidi, pa se zdaj v mirnem času mučijo s svojimi kompleksi in usodo. Suhodolčan iznajdljivo raziskuje njihovo življenje ter odkriva njegove prikrite, spodnje plasti. O njih pripoveduje živo, prizadeto, zakaj svoje zaznamovance brez dvoma osebno pozna, čeprav poskuša sam ostati v glavnem anonimni. — Druga skupna poteza: pisatelj se pošteno trudi, da bi snov v vseh novelah organiziral v višjo idejno celoto in v pozameznih življenjskih primerih odkril globlja etična gibala in načela. Svoje ljudi odrešuje invalidnosti s preprosto vero v življenje, z nenadnimi lepimi človeškimi srečanji, ki se spremenijo v učinkovito psihično in etično terapijo. Pogosto se oglasi v pričujočih novelah še skrb za prihodnost, protest zoper atomsko grožnjo, pa tudi družbena in moralna kritika pritlikavih provincialnih razmer in nravi. Vse to bi torej lahko poimenovali: spopad s snovjo in njeno moralno problematiko. Ta spopad je dovolj oster

\* Leopold Suhodolčan, Človek na zidu. Tokovi časa. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1960.